

Sanat bir paytning o'zida ham etirof, ham inkor etuvchi hodisalar sirasiga kiradi. "Birona ham sanatkor voqealikka oxirigacha dosh berolmaydi, deydi Nitsshe. Bu haqiqat, biroq birona ham sanatkor voqealikni chetlab o'tolmasligi ham haqiqat. Ijod va b' vahdalul vujudga intilish, shu bilan birga mavjud olamdan qochish, uni inkor qilish hamdir. Biroq u olamda o'zligini topolmagani, bu olam o'zligiga mos kelmagani uchungina inkor qiladi. Bu inkor mohiyatan ibtidoaga, tarix zanjirining ilk halqalariga, olam ezgulik va yovuzlikka bo'linayotgan pallalarga qaratiladi. Isyon va b' olam bo'linishidan boshlangan. Shu sababli sanat isyonning mohiyatini bizga to'la ochib bera oluvchi vosita bo'lishi ham mumkin.

Biroq ajablanarlisi shundaki, inqilobchi islohotchilar haqiqiy sanatga yot ko'z bilan qarab kelishgan. Aflotunning qarashlari bu masalada hammadan oshib tushadi. Uning uchun "go'zallik hamma narsadan ustun, til bor-yo'g'i jilo beruvchi vosita edi. Shu sababli u o'z davlatidan shoirlarni badarg'a qilishda tashabbuskor bo'lgandi. Zamonaviy inqilobiy harakatlar ham sanatni sud qilishga kirishdi. Jamiyatga madadni tabiatdan izlagan Russo sanatga xurofot deb qarardi. "Aql tantanasi uchun yozgan dasturida hamma narsani avval momoqaldiroq gumburlatib, so'ng yashin bilan kuydirmoqchidek taassurot qoldiradigan Sen va b' "Jyust Aql mabudasini go'zallik emas, ko'proq mehr-shafqat sohibi sifatida ko'rishni istadi. Frantsuz inqilobi uchar jurnalist Demulen[1] va muxolif yozuvchi Saddam boshqa biron sanatkorning olqishiga sazovor bo'lolgani yo'q. Aksincha, o'sha davrdagi eng ulug' va yagona shoirning boshi tanidan judo etildi[2], yagona katta yozuvchi esa Londonga qochib ketishga majbur bo'ldi[3] va u yerda mutassib taqvodorga aylandi. Sal keyinroq "sensimonchilar sanatning "jamiyat uchun foydali bo'lishini talab qila boshladilar. "Taraqqiyot uchun sanat va b' XIX asr aql sohiblarining birdan-bir davosi edi, garchi haqligini isbotlay olmagan bo'lsa-da, hatto Gyugo ham shu davo bilan bayroq ko'targan edi. Faqat Vales[4] sanatni xumori qonguncha so'kishdan va unga malum vazifa yuklashdan o'zini tiydi.

Rus nigilistlari ham shunga yaqin qarashda edilar. Pisaryov moddiy foyda bermaydigan estetikani tan olmadi. "Rus Rafaeli bo'lgandan ko'ra rus etikdo'zi bo'lish foydaliroqdir, derdi u. U hatto Shekspirga ham etik tikfirmoqchi bo'ldi. Keyinchalik mashhur va katta shoir bo'lib yetishgan nigilist Nekrasov "Pushkindan ko'ra bir burda pishloq menga afzal degan edi. Sanatni "tarbiya vositasiga aylantirmoqchi bo'lgan Tolstoy qarashlari hammaga malum. Ulug' Pyotr sai-harakati bilan Peterburgdagi Yozgi bog'ga keltirilgan va Italiya quyoshida pishgan, marmari hozirgacha yaraqlab turgan Venera va Appolondan esa Inqilobiy Rossiya butunlay yuz o'girdi. Qashshoqlik bazida behisob boylikni ko'rganda ana shunday burnini jiyiradi.

Nemis mafkurasi ayblov bundan ham shafqatsizroqdir. "Ruh noyobligi sharhlovchilari bani bashar hamjihat bo'lgan jamiyatda sanatga hech qanday ehtiyoj qolmaydi, deb hisoblashadi. Go'zallik ham yashab qoladi, biroq u badiiy tarzda emas. Aqlga muvofiq voqealikning o'zi insonning jami ehtiyojini qondira oladi. Voqealikdan yuqori turuvchi shaklni tanqid qilish voqealikka to'liq bo'ysunuvchi sanatni ham qamrab olyapti. Marksning fikricha, sanat o'z zamonidan tashqarida yashay olmaydi; u o'z davrining va hokim sinflarning manfaatini aks ettiradi. Faqat inqilobiy sanat, ha, faqat o'sha, inqilobga xizmat qila olishi mumkin. Voqealikdan ustun bo'lgan go'zallik yaratayotgan sanat voqealikning o'zini mutlaq go'zallikka aylantirsagina o'zining bosh vazifasini bajargan bo'ladi. Inqilobiy harakatda o'z o'rnini anglagan rus etikdo'zi go'yo go'zallikning haqiqiy yaratuvchisi emish. Uni yangi, inqilobiy odam uchun tushunarsiz bo'lgan, hech kimga foydasi tegmaydigan bir lahzalik oniy go'zallik yaratgan qandaydir mujmal Rafaelga qiyoslab bo'lmaydi. Shunday bo'lsa-da, Marks, "nega yunon badiiyati biz uchun hanuz go'zalligicha qolmoqda, deb savol qo'yadi va shunday javob beradi: u insoniyatning beozor bolalik davrining inikosidir va biz, ularga nisbatan, katta bo'lib qolganlar, bu asarlarni bolalikni xotirlaganday zavqlanib o'qiyimiz[5]. Shunda o'z-o'zidan ulug' Italiya uyg'onish davri shoh asarlari, Rembrand suratlari, xitoy sanati bilan bizni nima bog'lab turadi degan savol paydo bo'ladi. Hech narsa! Sanat ustidan hukmi hoziqlik davom etmoqda va bunga sanatkorlar, aql-idrok egalari ham qo'shilishmoqda: ular sanatga tuhmat qilar ekanlar, eng avvalo o'zlari o'tirgan shoxga bolta urishmoqda, o'zlarini o'zlari sharmandali ravishda masxara qilishmoqda. Aslida sanatkor Shekspir bilan etikdo'z Shekspir o'rtasidagi bahsdan shu narsa malum bo'ldiki, etik tikayotgan pallada emas, Shekspirni o'qiyotgan pallada inson go'zallik bilan yuzma-yuz keladi. Davrimiz sanatkorlari tavba-tazarru qilayotgan XIX asr rus dvoryaniga o'xshaydi, zero ikkalasi ham vijdoni og'rigani uchungina uzrxohlikka o'tgan. Mutelikni bo'yniga olganlar va murosasozlar ham uning istagi bilan hisoblashmagan holda insoniyatni, shu jumladan, etikdo'zni ham o'sha boy manaviy nematdan va b' abadulabad mahrum qilmoqchi, go'zallikni toptamoqchi bo'layotganlar bilan bir safda ekanligini unutmasliklari kerak.

Ammo, bu zohidona nodonlikni oqlovchi asos ham borki, bu biz uchun ham qiziqdir. Bu inqilob va isyonning estetik inikosi masalasidir.

Har qanday isyonda isyon qilingan narsaning maqsadga muvofiq emasligi va uning o'rnini boshqasi bilan almashtirishdek istaklarni jamlashtirgan umumiy talablar aks etadi. Shu manoda isyon va b' yangi dunyo qurishga intilishdir. Bu sanatga ham taalluqli. Isyon o'z oldiga, ochiqroq aytganda, estetik talablar qo'yadi. Barcha isyonkor fikrlar, ko'rib chiqqanimizdek, yoki davatlarda, yoki yangi dunyoni ramzlashtirgan obrazlarda namoyon bo'ladi. Lukreitsiyning shahar devorlari, Sadning odam o'tolmas qo'rg'onlari, xayol qoyasi va yolg'izlik cho'qqilaridan iborat Nitsshening tafakkur oroli, Lotreamonning ilk hayot okeani, Remboning ohang panjarasi, syurrealistlarning borliqni larzaga solgan bo'rondan so'ng qoladigan iz kabi fikr istehkomlari, mamlakatning qoq yarmini egallagan qamoqxona tasvirlari, konslagerlar, ozod qullar imperiyasi va b' bular hammasi bir butunlikni, yagonalikni va unga bo'lgan ishtiyoqu-mayllarni ifodalaydi. Mana shu tasvir etilgan dunyoni odam tezroq anglashi mumkin: anglangan dunyo va b' yangilanayotgan dunyodir.

Bu holatni biz deyarli barcha sanat turlarida uchratamiz. Sanatkor dunyoni o'z tushunchasidan kelib chiqib quradi. Tabiat musiqasidagina hudud va zamon yo'q. Borliq esa hech qachon jim turmaydi: hatto sukunat payti ham u bizdan taralayotgan ohanglarga aks-sado berib, o'zining azaliy kuyini chalaveradi. Biroq bizga tushunarli bo'lgan tovushdan hamisha ham ohang chiqavermaydi va musiqa bo'lavermaydi. Shu bilan birga musiqa o'zaro uyg'unlik tugagan, ohang tovushga aylangan, bizning hissimiz va kechinmalarimizga mos tabiatdagi tartibsiz ohanglar tartiblashuvga kirishgan joydan boshlanadi. "Men shunga qat'iy amin bo'lib boryapmanki, - deb yozgan edi Van Gog, - tubanlikka g'arq bo'lgan dunyoga qarab Parvardigorga baho berib bo'lmaydi. Dunyo, shunchaki, oxiriga yetkazilmagan chizgi, xolos. Har bir sanatkor ana shu chizgini mufassal suratga aylantirish, unga yetishmayotgan manzaralarni kiritishni xohlaydi. Sanat ichida eng buyugi va zahmatkashi bo'lgan haykaltaroshlik uch o'lchovli dunyoda inson qiyofasini koinot va o'z uslubi mujassami sifatida yaxlit tasvirlashni istaydi. Haykaltaroshlik mavjud voqealikni inkor qilmaydi, balki unga hammadan ham ko'proq ehtiyoj sezadi, biroq unga hech qachon bor kuchi bilan yopishib olmaydi ham. Uyg'onish davrida uning yutuqlaridan biri ishora va b' ko'z ifodasi va tasviri bo'ldiki, bu bilan u bani odamdagi ishora va ifodaning ramziga aylana oladi. Uning mohiyati mavjud qiyofadan ko'chirib olishda emas, balki uyg'unlashtirishda, yani bir soniyalik yuz ifodasi, tana va qomat ishorasini mangu go'zallikka, mangu ishoraga aylantira olishda ko'rinadi. Faqat shu yo'l bilan va b' namunaviy yoki odatiy obrazlar yordamida horg'inlik sillasini quritgan odamlarning etiborini mangu go'zallikka tortib,

